

RECENZIÓK

BAKOS ÁRON

Aaron William Moore: *Writing War. Soldiers Record the Japanese Empire*,
Harvard University Press: Cambridge, MA, London, 2013, 378 p.

Az ismertetendő monográfia a második világháború történetét, a délkelet-ázsiai, csendes-óceáni eseményeket mutatja be a fronton harcoló sorkatonák szemszögéből, a háborús naplók, visszaemlékezések alapján. A kötet szerzője a vizsgált időszakot nem esemény- vagy hadtörténeti, hanem mentalitástörténeti szempontból tárgyalja. A bevezető és a záró fejezettel együtt összesen nyolc fejezetre tagolódó mű a háború lefolyása mellett (melyet 1937 és 1945 közé tesz), annak elő- és utó-történetére is kitékint.

A kötettel a szerző elsődleges elméleti kérdése a tömegjelenségek, az áldozatváltalás motivációinak feltárására irányul. A foucaultianus keretbe ágyazódó mű a háború leírásán, a naplók bevonásán keresztül a modern államnak az egyént irányító és befolyásoló természetére mutat rá. A szerző a modernitást olyan korszaknak látja, melyben az egyéni érdekekkel, célokkal ellentétes cselekményekben való részvételi hajlandóság kiugróan magas. A jelenség okát a tömeghadseregek intézményét kutatva az önfegyelmzés (*self-discipline*) jelenségében jelöli meg. Érvelése szerint az állam, a média terjesztette propaganda és maga a propaganda célok mentén kialakult nyelvhasználat jelenléte önmagában elégtelen mobilizációs eszköz mindaddig, amíg az e módon forgalmazott kép és nyelv nem válik a narratív alanyiság (*narrative subjectivity*) építőkövévé. A transzformációs, önfegyelmzési folyamat, melynek során a külső kép az önkép mintájává, a külső nyelv a személyes élmények és tapasztalatok narrációs eszközévé válik (többek között) a frontnaplók mediális közegében zajlik le. A naplók szövegei a szerző szemében tehát nem a teljes megélt valóságot adják vissza. Moore elemzésében a tapasztalat, valamint annak írásbeli megjelenítésének, az önmeghatározás és önfegyelmzés, és az utóbbi gyakorlatból következő viselkedési minták és aktuális cselekvések körkörös természetére mutat rá. Az egységes narratívát követő önmegjelenítés a különböző egyéneknek egységes identitást kölcsönöz.

A kötet szerkezete két témát vetít egymásra. Az első elbeszélői szál eseménytörténeti, mely elsősorban Japán huszadik századi expanziós politikáját, a fontosabb hadtörténeti eseményeket, harci cselekményeket, s végül a második világháború lezárását követő korszakot írja le. Az eseménytörténeti szál vállaltan nem próbál új ismeretekkel, történelmi adalékokkal szolgálni, vitatott kérdésekben igyekszik a legelfogadottabb leírásokra, legplauzibilisebb magyarázatokra támaszkodni, s

általában kisebb hangsúlyt fektet a részletekre. A második szálát a naplóírás kultúr-történetének, a katonaságban betöltött szerepének ismertetése mellett a naplóbéli, szubjektív narratív reprezentációk adják. A szerző a két szálát rendkívül szemléletes módon fűzi össze, úgy, hogy az eseménytörténeti szerzői narratívumot a háborús naplóbejegyzések nem egyszerűen színesítik, díszítik, hanem integráns módon építik. Noha az e módon felépülő szöveg elsősorban Japán történelmét dolgozza fel, a monográfia nem ágyazódik egy tisztán nemzeti elbeszélői keretbe, a szerző a hadviselő felek katonáinak váltakozó perspektívájából ábrázolja az eseményeket.

A kötet első része a naplóírás katonai gyakorlatának nemzetközi (japán, kínai és amerikai) elterjedését, a szokás közkatonák általi átvételét, a különböző szöveges minták sorra vételét, a műfajok egymásra hatását, s egyben a második világháború kitörését megelőző eseményeket tekinti át. Ezt a fejezetet a könyv talán két legjobban sikerült része követi, mely a japán-kínai háború, a délkeletázsiai események első éveit ismerteti. A vizsgálati és elbeszélői keret lehetővé teszi a szerző számára, hogy alulnézeti perspektívából a háború eseményét bemutatva egyszerre a maga drámaiságában és banalitásában, rendkívül átélhető és olvasmányos módon, de ne egy hamis viktimizációs narratívában beszélje el az eseményeket. Megközelítése és a hosszan idézett naplók tanúsága szerint ugyanis a katonák áttételesen a hatalom, közvetlenül saját önfegyelmezési gyakorlatuk áldozatai. Értelmezése szerint a fegyelmezés internalizálása a modern állam és hadsereg hatékonyságának kulcsa, a folyamat egyik kitüntetett, az én újraírásának, a történelmi pillanat megélésének terepe pedig a frontnapló. A kötet e két fejezetének egyik narratív sajátossága, hogy a szerző portrékat vázol fel, életpályákat rajzol ki előttünk, beemel autobiográfiai elemeket, de a történetnek mégsem lesznek főszereplői, hősei. Alakok tűnnek fel és vesznek oda, a halál hirtelen elvágja az élet és a történelmi makroelbeszélésbe ágyazódó mikrotörténetek fonalát.

A következő két fejezet időben előrehaladva és a csendes-óceáni hadszíntér felé fordulva az amerikai és japán naplók alapján rekonstruálja az eseményeket. Az előbbi két fejezethez mérten ez a rész jóval kevésbé adatolt, a bemutatott anyag kevésbé meggyőző képet ad ki. A szerző érvelése szempontjából azért fontos az amerikai, nyugati naplók bemutatása is, hogy az önfegyelmezésben ne csak egy kultúrspecifikus, a távol-keletiekkel, de különösen a japánokkal szembeni sztereotípiákat igazoló, hanem egy egyetemesen érvényes elmélet alapjait fektesse le, mely nemcsak a modern hadsereggel, de általában a modern állammal kapcsolatban is alkalmazható. Éppen ezért a szerző minden kulturális jellemzőt másodlagosnak tart a modern állam és hadsereg egyetemes szervezetének hatásaival szemben. Ugyanígy a vallási hagyományok között sem tesz különbséget, a vallásban általában csak egy olyan tényezőt lát, mely az egyént az önfegyelmezés gyakorlatával már korábban megismertette.

A könyv ötödik fejezete noha anyagát tekintve a második és harmadik fejezethez mérten is gazdag, ám az elméleti okfejtése már kevésbé meggyőző. A szerző az önfegyelmezés eszközéből kétélű fegyvert kovácsolva egyszerre teszi a háborús

propaganda befogadásának és elutasításának, a lelkesedés és a kiábrándultság visszaadásának, a háború támogatásának és elutasításának eszközévé, két ellentétes előjelű okozat okává. A koncepció ezáltal kissé szétfeszül, s az olvasónak az a benyomása támadhat, hogy az egyébként eredeti elemzési eszközt e ponton a szerző már erőltetetten alkalmazza. A szerző emellett a fejezet egyik célkitűzésének, a háborús fanatizmus és brutalitás magyarázatával is részben adós marad.

Az utolsó fejezet a háború utáni időszakot tekinti át Amerikában, Kínában, de kiváltképp Japánban, valamint azt a kérdéskört, hogy a tapasztalatok elbeszélhetővé tételéhez, a közösségi részvétel lehetőségének megteremtéséhez a katonáknak miként kellett megváltoztatniuk a nyelvüket, identitásukat. A szerző a háború utáni visszaemlékezéseket a társadalomba való reintegrációs kísérletként, a háború történelmi emlékezetének alakítási szándékaként fogja fel. Érvelése szerint az egyéni és a kormányzati szándék találkozik egy olyan mitikus kép kialakításában, melyen a szereplők vagy tehetetlen áldozatok vagy bűn nélküli győztesek. Az egyén számára a nyelv megújításának sikertelensége az új nyelvi közösségből való kiszorulással, társadalmi elszigetelődéssel járt.

A kötet gazdag empirikus anyag alapján eredeti, bár helyenként talán elnagyolt elméleti keretben tárgyalja a második világháború történetét. A szerző a modern háború, hadsereg és állam általánosan érvényes, kulturális tényezőktől független, egyetemes magyarázóelvét vázolja fel. A szerző emellett a szemben álló felek és egyének váltakozó perspektíváival, a naplók szövegének beépítésével a művet kivételesen érdekes és szemléletes narratív keretbe ágyazza. A könyvet mindezért nemcsak a hadtörténet és a Távols-Kelet, de a mentalitástörténet, a mentalitástörténeti dokumentumok, a hadsereg és általában a modernitás, a modernitás intézményei iránt érdeklődők is haszonnal olvashatják a történelem iránt érdeklődő olvasók mellett.